

RBI/2017-18/26
DCM (FNVD) G-4/16-01-05/2017-18

ജൂലൈ 20, 2017

എല്ലാ ബാങ്കുകളുടേയും മാനേജിംഗ് ഡയറക്ടർമാർ/ചീഫ് എക്സിക്യൂട്ടീവ് ഓഫീസർ, സംസ്ഥാന ഭ്രഷ്ട്രി ഡയറക്ടർമാർ.

പ്രിയപ്പെട്ട സർ/മാഡം,

കള്ളനോട്ടുകളുടെ കണ്ടെത്തലും കൈവശപ്പെടുത്തലും പ്രാമാണിക സർക്കുലർ

കള്ളനോട്ടുകൾ കണ്ടെത്തുന്നതും കൈവശപ്പെടുത്തുന്നതും സംബന്ധിച്ച 2016 ജൂലൈ 20-ലെ പ്രാമാണിക സർക്കുലർ DCM (FNVD) G-6/16-01-05/2016-17 കാണുക. ഇതേവരെ പുറപ്പെടുവിച്ചിട്ടുള്ള നിർദ്ദേശങ്ങൾ ചേർത്ത് നവീകരിച്ച പ്രാമാണിക സർക്കുലർ ആർ.ബി.ഐ.യുടെ വെബ്സൈറ്റായ www.rbi.org.in യിൽ കൊടുത്തിട്ടുണ്ട്.

ഈ സർക്കുലർ പുറപ്പെടുവിക്കുന്ന തീയതിവരെയുള്ള മേൽകാണിച്ച വിഷയത്തിൽ പുറപ്പെടുവിച്ച സർക്കുലറുകളിലടങ്ങിയിട്ടുള്ള എല്ലാ നിർദ്ദേശങ്ങളുടെയും സമാഹാരമാണ് ഈ പ്രാമാണിക സർക്കുലർ..

വിശ്വാസപൂർവ്വം

(പി. വിജയകുമാർ)
ചീഫ് ജനറൽ മാനേജർ
Encl:- പ്രാമാണിക സർക്കുലർ

റിസർവ് ബാങ്ക് ഓഫ് ഇന്ത്യ
കറൻസി മാനേജ്മെന്റ് വിഭാഗം,
പ്രാമാണിക സർക്കുലർ 2017-18.

കള്ളനോട്ടുകളുടെ കണ്ടെത്തലും കൈവശപ്പെടുത്തലും

ഖണ്ഡിക 1. കള്ളനോട്ടുകൾ പിടിച്ചെടുക്കാനുള്ള അധികാരം

കള്ളനോട്ടുകൾ

1. എല്ലാ ബാങ്കുകൾക്കും,
2. എല്ലാ ട്രഷറികൾക്കും സബ് ട്രഷറികൾക്കും,
3. റിസർവ് ബാങ്കിന്റെ എല്ലാ ഇഷ്യൂ ഓഫീസുകൾക്കും കള്ളനോട്ടുകൾ പിടിച്ചെടുക്കാം.

ഖണ്ഡിക 2. കള്ളനോട്ടുകൾ കണ്ടെത്തൽ

കൗണ്ടറിൽ സമർപ്പിക്കപ്പെടുന്നതും, ബാങ്ക് ഓഫീസുകളിൽ ലഭിക്കുന്നതും മൊത്തമായി കറൻസി ചെയ്തുകളിൽ കിട്ടുന്നതുമായ ബാങ്ക് നോട്ടുകൾ എല്ലാം, സാധുതയ്ക്കുവേണ്ടി യന്ത്രങ്ങളുപയോഗിച്ച് പരിശോധിക്കേണ്ടതാണ്. കൗണ്ടറിലോ, ബാങ്ക് ഓഫീസിലോ, കറൻസി ചെയ്തുകളിലോ, കണ്ടെത്തുന്ന കള്ളനോട്ടുകൾ ഇടപാടുകാരന്റെ അക്കൗണ്ടിൽ വരവുവച്ചു കൊടുക്കാൻ പാടില്ല.

ഒരു കാരണവശാലും ബാങ്ക് ശാഖകൾ/ട്രഷറികൾ കള്ളനോട്ടുകൾ സമർപ്പിച്ച ആളിന് അവ തിരിച്ചു കൊടുക്കുകയോ നശിപ്പിക്കുകയോ ചെയ്യാൻ പാടില്ല. ബാങ്കുകൾ കണ്ടെത്തിയ കള്ളനോട്ടുകൾ പിടിച്ചെടുക്കാൻ പരാജയപ്പെട്ടാൽ, ആ ബാങ്ക്, കള്ളനോട്ടുകൾ പ്രചരിപ്പിക്കാൻ മനഃപൂർവ്വം ഉൾപ്പെട്ടു എന്ന് കണക്കാക്കുകയും, അതിന് പിഴയടക്കേണ്ടതായും ചെയ്യും.

ഖണ്ഡിക 3. കള്ളനോട്ടുകൾ കൈവശപ്പെടുത്തൽ

കള്ളനോട്ടുകളെന്ന് ഉറപ്പിച്ച നോട്ടുകളെ "കള്ളനോട്ട്" (Counterfeit Note) എന്ന് മുദ്രയടിച്ചു നിശ്ചിത ഫോറത്തിൽ (അനുബന്ധം - I) രേഖപ്പെടുത്തി പിടിച്ചെടുക്കേണ്ടതാണ്.

അപ്രകാരം പിടിച്ചെടുത്ത ഓരോ നോട്ടും ഒരു പ്രത്യേക രജിസ്റ്ററിൽ ഒപ്പോടുകൂടി രേഖപ്പെടുത്തേണ്ടതാണ്.

ഖണ്ഡിക 4 നോട്ട് സമർപ്പിച്ച ആളിന് നൽകേണ്ട രസീത്

ഒരു ബാങ്ക് ശാഖയിലോ, ബാങ്ക് ഓഫീസിലോ, കറൻസി ചെസ്സിലോ, ട്രഷറിയിലോ, സമർപ്പിക്കപ്പെട്ട ബാങ്ക് നോട്ട് വ്യാജനാണെന്ന് തിരിച്ചറിയുമ്പോൾ അതിനെ മുകളിൽ രണ്ടാം ഖണ്ഡികയിൽ പറഞ്ഞിരിക്കുന്നതുപോലെ മുദ്ര പതിച്ചതിനുശേഷം, അതു തന്നയാളിന് നിശ്ചിത ഫോറത്തിൽ (അനുബന്ധം - II) ഒരു രസീത് നൽകേണ്ടതാണ്. ഈ രസീത് തുടർച്ചയായ നമ്പർ ഉള്ളതും, നോട്ടുതന്നയാളും ക്യാഷ്യറും ഒപ്പുവച്ചിട്ടുള്ളതുമായിരിക്കണം. പൊതുജനങ്ങളുടെ അറിവിലേക്കായി, ഇക്കാര്യം കാണിക്കുന്ന ഒരു നോട്ടീസ് ഓഫീസുകളിലും ശാഖകളിലും പ്രാധാന്യത്തോടെ പ്രദർശിപ്പിക്കണം. തന്നയാൾ ഒപ്പ് വെയ്ക്കാൻ വിസമ്മതിച്ചാൽപോലും രസീത് നൽകണം.

ഖണ്ഡിക 5 കള്ളനോട്ടുകൾ കണ്ടെത്തുന്നതും-പോലീസിലും മറ്റിടങ്ങളിലും റിപ്പോർട്ട് കൊടുക്കുന്നതും

കള്ളനോട്ടുകൾ കണ്ടുപിടിക്കപ്പെടുന്ന സംഭവം പോലീസിനെ അറിയിക്കുമ്പോൾ താഴെപ്പറയുന്ന നടപടിക്രമം പാലിക്കണം.

ഒരൊറ്റ ഇടപാടിൽ നാലു നോട്ടുകൾ വരെ കണ്ടുപിടിക്കപ്പെടുന്ന അവസരത്തിൽ നിശ്ചിത ഫോറത്തിൽ (അനുബന്ധം - III) ഒരു ഏകീകൃത റിപ്പോർട്ട് ഉത്തരവാദപ്പെട്ട ബാങ്ക് ഓഫീസർ പോലീസധികാരികൾക്കോ ഉത്തരവാദപ്പെട്ട പോലീസ് സ്റ്റേഷനിലോ, മാസാവസാനം, വ്യാജനോട്ടുകളോടൊപ്പം അയക്കണം.

ഒരൊറ്റ ഇടപാടിൽ അഞ്ചോ അതിൽ കൂടുതലോ നോട്ടുകൾ കണ്ടുപിടിക്കപ്പെട്ടാൽ, വ്യാജ നോട്ടുകൾ ബാങ്കിലെ ഉത്തരവാദപ്പെട്ട ഉദ്യോഗസ്ഥൻ, നിശ്ചിത രൂപത്തിലുള്ള ഫോറത്തിൽ (അനുബന്ധം - IV) FIR ഫയൽ ചെയ്ത് അന്വേഷണം തുടങ്ങാൻ വേണ്ടി ലോക്കൽ പോലീസ് സ്റ്റേഷനിലേക്കോ, ഉത്തരവാദപ്പെട്ട പോലീസ് സ്റ്റേഷനിലേക്കോ, അയക്കണം.

പ്രതിമാസ ഏകീകൃത റിപ്പോർട്ടിന്റേ/FIR ന്റെ ഒരു കോപ്പി ബാങ്കിന്റേ ഹെഡ് ഓഫീസിലുള്ള വ്യാജനോട്ട് വിജിലൻസ് സെല്ലിലേക്ക് (ബാങ്കുകളുടെ കാര്യത്തിൽ മാത്രം) അയക്കണം. ട്രഷറികളുടെ കാര്യത്തിൽ, റിപ്പോർട്ട് റിസർവ് ബാങ്കിന്റേ പ്രസക്ത ഇഷ്യൂ ഓഫീസിലേക്കാണ് അയക്കേണ്ടത്.

ഏകീകൃത പ്രതിമാസ റിപ്പോർട്ട്/FIR എന്നിവയ്ക്കൊപ്പം, പോലീസധികാരികൾക്ക് അയച്ച നോട്ടുകൾക്കുള്ള രസീത് വാങ്ങണം. കള്ളനോട്ടുകൾ, ഇൻഷുർ ചെയ്ത തപാലിലാണ് അയക്കുന്നതെങ്കിൽ പോലീസിനു അതു കിട്ടിയതായുള്ള രസീത് തീർച്ചയായും വാങ്ങി രേഖകളിൽ സൂക്ഷിക്കണം. പോലീസധികാരികളിൽ നിന്നും രസീതു കിട്ടാൻ ശരിയായ, തുടരെയുള്ള പരിശ്രമം ആവശ്യമാണ്. പോലീസിന്റേ ഭാഗത്തുനിന്നുള്ള അനാസ്ഥ കാരണം ഇക്കാര്യങ്ങളിൽ ശാഖകൾക്കോ, ഓഫീസുകൾക്കോ, പ്രതിമാസ ഏകീകൃത റിപ്പോർട്ടുകളോ FIR കളോ സ്വീകരിക്കുന്നതിന് ബുദ്ധിമുട്ട് നേരിടുന്നുവെങ്കിൽ കാര്യം വ്യാജ ബാങ്ക് നോട്ടുകളെപ്പറ്റി അന്വേഷണം നടത്താൻ നിയോഗിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ള പോലീസ് അധികാരികളുടെ ഉത്തരവാദപ്പെട്ട ഓഫീസറുമായി ചർച്ച ചെയ്ത് പരിഹരിക്കണം. ഉത്തരവാദപ്പെട്ട പോലീസ് സ്റ്റേഷനുകളുടെ ലിസ്റ്റ് റിസർവ് ബാങ്കിന്റേ ബന്ധപ്പെട്ട മേഖല ഓഫീസുകളിൽ നിന്നും വാങ്ങേണ്ടതാണ്. കള്ളനോട്ടുകളുടെ പ്രചാരം പ്രോത്സാഹിപ്പിക്കുന്ന ആളുകളെ തിരിച്ചറിയുന്നത് എളുപ്പമാക്കാൻ വേണ്ടി ബാങ്കിംഗ് ഹാളും മറ്റും

ഏരിയാകളും കൗണ്ടറുകളും സിസി ടിവിയിുടെ നിരീക്ഷണത്തിനും റിക്കാർഡിംഗിനും കീഴിൽ വരുത്തുകയും, റിക്കാർഡിംഗ് സൂക്ഷിക്കുകയും വേണം.

കണ്ടെത്തലുകളുടെ ക്രമവും പ്രവണതകളും ബാങ്കുകൾ നിരീക്ഷിക്കുകയും സംശയാസ്പദമായ ക്രമങ്ങളും പ്രവണതകളും ആർ.ബി.ഐ./പോലീസധികാരികളെ ഉടനെ അറിയിക്കുകയും വേണം.

കള്ളനോട്ടുകൾ കണ്ടെത്തുന്നതിലും, അത് പോലീസിനു റിപ്പോർട്ട് ചെയ്യുന്നതിലും, ബാങ്കുകൾ കൈവരിക്കുന്ന പുരോഗതിയും നേരിടുന്ന പ്രശ്നങ്ങളും സംസ്ഥാനതല ബാങ്കേഴ്സ് സമിതി, (SLBC), കറൻസി മാനേജ്മെന്റിന്റെ മാനേജ്മെന്റ് സമിതി (SCCM), സംസ്ഥാനതല സുരക്ഷാ സമിതി (SLSC), തുടങ്ങിയ സംസ്ഥാനതല സമിതികളുടെ യോഗങ്ങളിൽ നിരന്തരം ചർച്ച ചെയ്യേണ്ടതാണ്. വ്യാജ ഇന്ത്യൻ നോട്ടുകൾ കണ്ടെത്തിയ വിവരങ്ങൾ, ബാങ്കുകളും, ട്രഷറികളും, താഴെ 10-ാം ഖണ്ഡികയിൽ സൂചിപ്പിച്ചിരിക്കുന്നതുപോലെ, റിസർവ്ബാങ്കിന് അയക്കുന്ന പ്രതിമാസ റിപ്പോർട്ടിൽ ഉൾപ്പെടുത്തണം.

വ്യാജ നോട്ടു നിർമ്മാണത്തെപ്പറ്റി ഇന്ത്യൻ പിനൽ കോഡിൽ നൽകിയിട്ടുള്ള നിർവചനത്തിൽ, വിദേശ ഗവൺമെന്റ് അധികാരികൾ പുറപ്പെടുവിച്ചിട്ടുള്ള കറൻസി നോട്ടുകളും ഉൾപ്പെടുന്നു. പോലീസിൽ നിന്നോ, ഗവൺമെന്റു ഏജൻസികളിൽ നിന്നോ, സംശയമുള്ള വിദേശ കറൻസിനോട്ടുകൾ അഭിപ്രായമാരാഞ്ഞ് ലഭിക്കുമ്പോൾ, അവയെ, മുൻകൂട്ടിയുള്ള ചർച്ചയ്ക്കുശേഷം സി.ബി.ഐ.യുടെ ന്യൂഡൽഹിയിലെ ഇന്റർപോൾ വിഭാഗത്തിലേക്ക് അയക്കാൻ പറയണം.

1967-ലെ നിയമവിരുദ്ധ പ്രവർത്തനങ്ങൾ (തടയൽ) ആക്ടിൻ (UAPA) കീഴിൽ ഗവൺമെന്റ് ഓഫ് ഇന്ത്യ ഇൻവെസ്റ്റിഗേഷൻ ഓഫ് ഹൈ ക്വാളിറ്റി കൗണ്ടർ ഫീറ്റ് ഇന്ത്യൻ കറൻസി ഒഫൻസീവ് റൂൾസ് 2013 എഴുതിയുണ്ടാക്കിയിട്ടുണ്ട്. ഈ ആക്ടിന്റെ മൂന്നാം ഷെഡ്യൂളിൽ ഹൈക്വാളിറ്റി കൗണ്ടർഫീറ്റ് ഇൻഡ്യൻ കറൻസിയുടെ നിർവചനം നൽകിയിട്ടുണ്ട്. ഹൈക്വാളിറ്റി കൗണ്ടർഫീറ്റ് ഇന്ത്യൻ നോട്ടുകളുടെ നിർമ്മാണം, കടത്തൽ, വിതരണം എന്നീ പ്രവൃത്തികളെ UAPA 1968-ന്റെ പരിധിയിൽ പെടുത്തിയിട്ടുണ്ട്.

ഖണ്ഡിക.6. കൗണ്ടറികളിലൂടെയുള്ള ബാങ്ക് നോട്ടുകളുടെ വിതരണം, എ.ടി.എം. കളിൽ നിറയ്ക്കൽ, റിസർവ്ബാങ്കിന്റെ ഇഷ്യൂ ഓഫീസുകളിലേക്ക് അടയ്ക്കൽ എന്നിവയ്ക്കുമുമ്പ് നടത്തേണ്ട പരിശോധന.

ബാങ്കുകൾ, 100 രൂപയ്ക്കു മുകളിലുള്ള കറൻസി നോട്ടുകൾ അവയുടെ സാധുത യന്ത്രസഹായത്താൽ പരിശോധിച്ചതിനുശേഷം മാത്രമേ പുനർവിതരണം ചെയ്യാവൂ. ഇതുറപ്പുവരുത്താനായി ബാങ്കുകൾ അവയുടെ ക്യാഷ് മാനേജ്മെന്റ് പ്രക്രിയ പുനഃക്രമീകരിക്കണം. ഇപ്പറഞ്ഞ നിർദ്ദേശം, എല്ലാ ബാങ്കു ശാഖകൾക്കും അവയുടെ പണവരവിന്റെ തോത് പരിഗണിക്കാതെതന്നെ, ബാധകമായിരിക്കും. ഇപ്രകാരം ചെയ്യാതിരുന്നാൽ അതിനെ റിസർവ്ബാങ്കിന്റെ 2009 നവംബർ 19-ലെ 3158/09.39.00 (Policy) 2009-10 എന്ന നിർദ്ദേശത്തിന്റെ ലംഘനമായി കണക്കാക്കുന്നതാണ്.

എ.ടി.എം. - കളിൽകൂടി കള്ളനോട്ടുകൾ ലഭിക്കുന്നു എന്ന പരാതികൾ ഒഴിവാക്കുന്നതിനുവേണ്ടിയും, വ്യാജനോട്ടുകളുടെ പ്രചരണം തടയുന്നതിനുവേണ്ടിയും എ.ടി.എം.കൾ നിറയ്ക്കുന്നതിനുമുമ്പ് വേണ്ടത്ര

ശ്രദ്ധയും പരിശോധനകളും നടത്തേണ്ടത് അനിവാര്യമാണ്. എ.ടി.എം.കളിൽ കൂടിയുള്ള കള്ളനോട്ട് വിതരണം, ബാങ്കുകൾ കള്ളനോട്ടുകൾ പ്രചരിപ്പിക്കുന്നതിനായുള്ള ശ്രമമെന്ന് കരുതുന്നതാണ്. ചെസ്റ്റിലേക്കുള്ള പണമടയ്ക്കലിൽ വ്യാജനോട്ടുകൾ കണ്ടെടുക്കപ്പെട്ടാലും, ആ ചെസ്റ്റുശാഖകൾ കള്ളനോട്ടുകൾ പ്രചരിപ്പിക്കുന്നതിൽ മനഃപൂർവ്വം ഉൾപ്പെടുകയാണെന്ന് കണക്കാക്കുകയും, പോലീസധികാരികളുടെ പ്രത്യേക അന്വേഷണത്തിനും, ആ ചെസ്റ്റിന്റെ പ്രവർത്തനം താല്കാലികമായി നിർത്തിവയ്ക്കലിനും അത് കാരണമാവുകയും ചെയ്യും.

കള്ളനോട്ടുകളുടെ സാങ്കല്പിക (notional) മൂല്യത്തിന്റെ 100% പിഴയായും കൂടാതെ അപ്രകാരം നഷ്ടം വന്ന തുകയുടെ ഈടാക്കലും, താഴെപ്പറയുന്ന സാഹചര്യങ്ങളിൽ ചുമത്തുന്നതായിരിക്കും.

- (a) ബാങ്കുകൾ അഴുകായ നോട്ടുകൾ അടയ്ക്കുമ്പോൾ വ്യാജനോട്ടുകൾ കണ്ടു പിടിക്കപ്പെട്ടാൽ
- (b) ഒരു ബാങ്കിലെ കറൻസി ചെസ്റ്റുമിച്ച് ആർ.ബി.ഐ. പരിശോധന / ആഡിറ്റു ചെയ്യുന്ന സമയത്ത് വ്യാജ നോട്ടുകൾ കണ്ടുപിടിക്കപ്പെടുമ്പോൾ.- 2012 ജൂൺ 20-ലെ DPSS Co. PD 2298/02.1-.002/2011-12 എന്ന സർക്കുലറിൻ പ്രകാരം റൈറ്റ് ലേബൽ എ.ടി.എമ്മുകൾ നിറയ്ക്കുമ്പോൾ നോട്ടുകളുടെ ഗുണനിലവാരവും സത്യാവസ്ഥയും ഉറപ്പുവരുത്തേണ്ടത് സ്പോൺസർ ബാങ്കിന്റെ ചുമതലയാണ്.

ഖണ്ഡിക.7. നോഡൽ ബാങ്ക് ഓഫീസറെ നിയോഗിക്കുന്നതു സംബന്ധമായി

ഓരോ ബാങ്കും, ജില്ലാടിസ്ഥാനത്തിൽ ഒരു നോഡൽ ഓഫീസറെ നിയോഗിക്കുകയും അക്കാര്യം ആർ.ബി.ഐ. യുടെ അതാത് മേഖല ഓഫീസുകളേയും, പോലീസധികാരികളേയും അറിയിക്കുകയും വേണം. 5-ാം ഖണ്ഡികയിൽ പറഞ്ഞിരിക്കുന്നതുപോലെ വ്യാജനോട്ടുകളുടെ കണ്ടുപിടിത്തങ്ങളുടെ എല്ലാ കേസുകളും ഈ നോഡൽ ബാങ്ക് ഓഫീസറിലൂടെ വേണം റിപ്പോർട്ടു ചെയ്യാൻ. വ്യാജനോട്ടുകൾ കണ്ടുപിടിക്കപ്പെട്ട എല്ലാ സംഭവങ്ങളുടെയും ഒരു ബന്ധപ്പെട്ട കേന്ദ്രമായും ഈ നോഡൽ ബാങ്ക് ഓഫീസർ പ്രവർത്തിക്കേണ്ടതാണ്.

ഖണ്ഡിക.8. ബാങ്കിന്റെ ഹെഡ് ഓഫീസിൽ വ്യാജനോട്ടുകളുടെ വിജിലൻസ് സെൽ സ്ഥാപിക്കുന്നതിനെ സംബന്ധിച്ച്.

താഴെപ്പറയുന്ന ചുമതലകൾ നിർവഹിക്കുന്നതിനുവേണ്ടി ഓരോ ബാങ്കും അതിന്റെ ഹെഡ് ഓഫീസിൽ ഒരു വ്യാജനോട്ട് വിജിലൻസ് സെൽ സ്ഥാപിക്കേണ്ടതാണ്.

- i. വ്യാജനോട്ടുകളെ സംബന്ധിച്ച് റിസർവ് ബാങ്ക് പുറപ്പെടുവിച്ചിട്ടുള്ള നിർദ്ദേശങ്ങൾ ബാങ്ക് ശാഖകളെ അറിയിക്കുക, ഈ നിർദ്ദേശങ്ങൾ പാലിക്കപ്പെടുന്നുണ്ടോ എന്ന് നിരീക്ഷിക്കുക, വ്യാജ നോട്ടുകൾ കണ്ടുപിടിക്കപ്പെടുമ്പോൾ വിവരങ്ങൾ രേഖപ്പെടുത്തുക, അവ നിലവിലുള്ള നിർദ്ദേശങ്ങളനുസരിച്ച്, റിസർവ് ബാങ്ക്, FIU-IND, ദേശീയ ക്രൈം റിക്കാർഡ്സ് ബ്യൂറോ എന്നിവയ്ക്ക് സമർപ്പിക്കുക. കേസുകൾ പോലീസ് അധികാരികളുമായിട്ടും നിയുക്ത നോഡൽ ബാങ്ക് ഓഫീസർമാരുമായിട്ടും തുടരെ അന്വേഷിക്കുക എന്നിവ.

ii. ഇപ്രകാരം ശേഖരിച്ച വിവരങ്ങൾ ബാങ്ക് CVO യുമായി പങ്കുവയ്ക്കുക. കൗണ്ടറുകളിൽ സ്വീകരിക്കപ്പെട്ടതും കൊടുത്തതുമായ വ്യാജ നോട്ടുകൾ സംബന്ധമായ എല്ലാ കേസുകളും അദ്ദേഹത്തിന്/അവർക്ക് റിപ്പോർട്ട് ചെയ്യുക.

iii. കുറവുകൾ/ന്യൂനതകളുള്ളവ/വ്യാജൻ തുടങ്ങിയ നോട്ടുകൾ കാണപ്പെട്ട കറൻസി ചെയ്തുകൾ മുന്നറിയിപ്പില്ലാതെ ഇടവിട്ടിടവിട്ട് പരിശോധിക്കുക.

iv. വേണ്ടത്ര പരിമാണത്തിലുള്ള നോട്ടുകൾ തരംതിരിക്കുന്ന മെഷീനുകൾ എല്ലാ കറൻസി ചെയ്തിലും, ബാങ്ക് ഓഫീസിലും പ്രവർത്തിക്കുന്നുണ്ട് എന്ന് ഉറപ്പുവരുത്തുക. വ്യാജ നോട്ടുകൾ കണ്ടുപിടിക്കുന്നുണ്ടോ എന്നും അതു സംബന്ധമായ രേഖകൾ സൂക്ഷിക്കുന്നുണ്ടോ എന്നും നിരീക്ഷിക്കുക. യഥാവിധി തരംതിരിച്ചതും, മെഷീൻ പരിശോധിച്ചതുമായ നോട്ടുകളാണ് എടിഎമ്മുകളിൽ നിറയ്ക്കുന്നതെന്നും, കൗണ്ടറുകളിലൂടെ വിതരണം ചെയ്യുന്നതെന്നും ഉറപ്പു വരുത്തുക. നോട്ടുകൾ തരംതിരിക്കുമ്പോഴും, ഒരിടത്തുനിന്ന് മറ്റൊരിടത്തേക്ക് കൊണ്ടുപോകുമ്പോഴും മുന്നറിയിപ്പില്ലാത്ത പരിശോധനയുൾപ്പെടെ, വേണ്ടത്ര സുരക്ഷ ഏർപ്പെടുത്തുക. വ്യാജനോട്ട് വിജിലൻസ് സെൽ (FNV Cell) മുകളിൽ പറഞ്ഞിട്ടുള്ള കാര്യങ്ങൾ ഉൾപ്പെടുത്തി ഒരു റിപ്പോർട്ട് ത്രൈമാസികാടിസ്ഥാനത്തിൽ, ചീഫ് ജനറൽ മാനേജർ, റിസർവ്വ് ബാങ്ക് ഓഫ് ഇന്ത്യ, കറൻസി മാനേജ്മെന്റ് വിഭാഗം, അമർ ബിൽഡിംഗ്, നാലാം നില, സർ പി.എം.റോഡ്, ഫോർട്ട്, മുംബൈ-400 001 എന്ന പേർക്കും, റിസർവ്വ് ബാങ്കിന്റെ ഏതു മേഖലാ ഓഫീസിന്റെ കീഴിൽ പ്രവർത്തിക്കുന്ന FNV യാണോ ആ മേഖലാ ഓഫീസിലേക്കും ([mail](#)), ത്രൈമാസികം അവസാനിച്ച് രണ്ടാഴ്ചയ്ക്കുമുമ്പ് സമർപ്പിക്കേണ്ടതാണ്. ഇപ്പറഞ്ഞ റിപ്പോർട്ട് മെയിലായി അയച്ചാൽ മതി. പേപ്പർ കോപ്പി വേണ്ട. വ്യാജനോട്ട് വിജിലൻസ് സെല്ലുകളുടെ അഡ്രസ്സ് പുതുക്കി സൂക്ഷിക്കാനായി ബാങ്കുകൾ നിശ്ചിത ഫോർമാറ്റിൽ (അനുബന്ധം v), അഡ്രസ്സും മറ്റു വിവരങ്ങളും ഓരോ വർഷവും ജൂലൈ ഒന്നാം തീയതി മെയിലിൽ അയക്കണം. പേപ്പർ കോപ്പി അയക്കേണ്ടതില്ല.

ഖണ്ഡിക.9. അൾട്രാ- വൈലറ്റ് ലാമ്പും മറ്റു അടിസ്ഥാന സൗകര്യങ്ങളും

വ്യാജനോട്ടുകൾ കണ്ടുപിടിക്കുന്നത് എളുപ്പമാക്കാൻ സഹായിക്കുന്ന അൾട്രാ വൈലറ്റ് ലാമ്പുകൾ, മറ്റു അനുയോജ്യമായ ബാങ്ക് നോട്ട് തരംതിരിവ് യന്ത്രങ്ങൾ, കള്ളനോട്ട് കണ്ടുപിടിക്കുന്ന യന്ത്രങ്ങൾ എന്നിവ എല്ലാ ബാങ്ക് ശാഖകളിലും തിരഞ്ഞെടുക്കപ്പെട്ട ബാങ്ക് ഓഫീസുകളിലും സ്ഥാപിച്ച് സജ്ജമാക്കണം. ഇതിനുപുറമെ എല്ലാ കറൻസി ചെയ്തു ശാഖകളും പരിശോധനയ്ക്കും തരംതിരിവിനുമുള്ള പരമാവധി ത്രാണിയുള്ള യന്ത്രങ്ങൾ കൊണ്ട് സജ്ജമാക്കണം. ഈ മെഷീനുകൾ 2010 മേയ് മാസത്തിൽ റിസർവ്വ് ബാങ്ക് നിർദ്ദേശിച്ച "നോട്ട് ആതന്റിക്കേഷൻ ആന്റ് ഫിറ്റ്നസ്സ് സോർട്ടിങ്ങ് പാരാമീറ്റേർസ്" ലെ നിർദ്ദേശങ്ങൾക്ക് അനുയോജ്യമായവയായിരിക്കണം. കണ്ടു പിടിക്കപ്പെടുന്ന കള്ളനോട്ടുകളുടെ വിവരങ്ങളുൾപ്പെടെ നോട്ട് തരംതിരിവു മെഷീനുകളുപയോഗിച്ച് തരം തിരിക്കുന്ന നോട്ടുകളെ സംബന്ധിച്ചുള്ള ഒരു ദൈനംദിന രേഖ ബാങ്കുകൾ സൂക്ഷിക്കണം.

പൊതുജനങ്ങളുടെ ഉപയോഗത്തിനായി കൗണ്ടറിൽ ഒരു നോട്ടെണ്ണൽ മെഷീൻ (ദീമുഖ ദർശനസൗകര്യമുള്ള) സ്ഥാപിക്കുന്ന കാര്യം ബാങ്കുകൾ പരിഗണിക്കണം.

എല്ലാ ബാങ്കുശാഖകളും മാസാടിസ്ഥാനത്തിൽ തങ്ങളുടെ ശാഖകളിൽ കണ്ടുപിടിക്കപ്പെടുന്ന കള്ളനോട്ടുകളെ സംബന്ധിച്ച വിവരങ്ങൾ നിശ്ചിത ഫോർമാറ്റിൽ റിപ്പോർട്ട് ചെയ്യണം. ഒരു മാസം ബാങ്കുശാഖകളിൽ കണ്ടുപിടിക്കപ്പെടുന്ന കള്ള നോട്ടുകളുടെ വിശദവിവരങ്ങൾ ഉൾക്കൊണ്ടിച്ച് ഒരു സ്റ്റേറ്റുമെന്റ് (അനുബന്ധം VI) റിസർവ്വ് ബാങ്കിന്റെ ബന്ധപ്പെട്ട ഇഷ്യൂ ഓഫീസിൽ അടുത്ത മാസം ഏഴാം തീയതിയോടെ ലഭിക്കത്തക്കവണ്ണം അയയ്ക്കേണ്ടതാണ്.

2005 ലെ മണിലാണ്ടറിംഗ് റൂൾസിലെ റൂൾ 3 പ്രകാരം അസ്സൽ നോട്ടുകളെന്ന വ്യാജേന കള്ളനോട്ടുകൾ ഉപയോഗിച്ചു നടത്തിയിട്ടുള്ള പണമിടപാടുകളും ബാങ്കുകളിലെ മുഖ്യഉദ്യോഗസ്ഥൻ, ഡയറക്ടർ FIU-IND, ഫൈനാൻഷ്യൽ ഇൻറലിജൻസ് യൂണിറ്റ്-ഇൻഡ്യാ, ആറാംനില, ഹോട്ടൽ സാമ്രാട്ട്, ചാണക്യപുരി, ന്യൂഡൽഹി 110021 -ന് ഏഴു പ്രവൃത്തിദിവസങ്ങൾക്കുള്ളിൽ FINnet പോർട്ടലിലൂടെ അപ്ലോഡ് ചെയ്തു നൽകേണ്ടതാണ്. അതുപോലെ വ്യാജകറൻസി നോട്ടുകളുടെ (FICN) വിവരങ്ങൾ, നാഷണൽ ക്രൈം റിക്കോർഡ്സ് ബ്യൂറോക്ക് അവരുടെ വെബ്സൈറ്റിലേക്ക് വെബ്പ്രാപ്തിയുള്ള സോഫ്റ്റ്‌വെയറിലൂടെ അപ്ലോഡ് ചെയ്തു കൊടുക്കേണ്ടതാണ്.

ഒരു മാസം വ്യാജനോട്ടുകൾ കണ്ടുപിടിക്കപ്പെട്ടില്ലെങ്കിൽ ഒരു NIL റിപ്പോർട്ട് അയക്കേണ്ടതാണ്.

ഖണ്ഡിക.11. പോലീസ് അധികാരികളിൽ നിന്നും കിട്ടുന്ന കള്ളനോട്ടുകൾ സൂക്ഷിക്കുന്നത് സംബന്ധിച്ച്

പോലീസ് അധികാരികൾ/ കോടതികൾ എന്നിവയിൽ നിന്നും തിരിച്ചുകിട്ടുന്ന കള്ളനോട്ടുകൾ ബാങ്ക് ശ്രദ്ധയോടെ, ഭദ്രമായി കൈവശം സൂക്ഷിച്ചുവയ്ക്കുകയും, അതാത് ശാഖകൾ അതിന്റെ രേഖ സൂക്ഷിക്കുകയും വേണം. അത്തരം കള്ളനോട്ടുകളുടെ ശാഖാതലത്തിലുള്ള ഏകീകൃതരേഖ ബാങ്കിന്റെ "വ്യാജനോട്ട് വിജിലൻസ് സെൽ" സൂക്ഷിക്കണം. ശാഖകളിലെ ഈ വ്യാജനോട്ടുകൾ അർദ്ധവാർഷികാടിസ്ഥാനത്തിൽ (31 മാർച്ച്, 30 സെപ്തംബർ) അതാത് ബാങ്ക് ഓഫീസിന്റെ ചുമതലയുള്ള ഉദ്യോഗസ്ഥൻ പരിശോധനയ്ക്ക് വിധേയമാക്കണം. പോലീസധികാരികളിൽ നിന്നും കിട്ടിയ തീയതി മുതൽ 3 വർഷക്കാലത്തേക്ക് അവ സൂക്ഷിച്ചു വയ്ക്കണം.

അതിനുശേഷം അവ വിശദവിവരങ്ങൾക്കൊപ്പം റിസർവ്വ് ബാങ്കിന്റെ ബന്ധപ്പെട്ട ഓഫീസിലേക്ക് അയയ്ക്കണം.

വ്യാജനോട്ടുകൾ കോടതി വ്യവഹാരങ്ങളുടെ വിഷയമായതിനാൽ കേസ് തീർന്നതിനുശേഷം മൂന്നുവർഷം ബന്ധപ്പെട്ട ശാഖ അവ സൂക്ഷിച്ചുവയ്ക്കേണ്ടതാണ്.

ഖണ്ഡിക.12. കള്ളനോട്ടുകൾ കണ്ടുപിടിക്കൽ-സ്റ്റാഫിനുള്ള പരിശീലനം സംബന്ധിച്ച്

ഒരു ബാങ്ക്നോട്ടിന്റെ സുരക്ഷാ ലക്ഷണങ്ങളെ സംബന്ധിച്ച് ബാങ്കിലും, ട്രഷറികളിലും, സബ്ട്രഷറികളിലും പണം കൈകാര്യം ചെയ്യുന്ന ഉദ്യോഗസ്ഥർ അറിവുള്ളവരായിരിക്കണം.

വ്യാജനോട്ടുകൾ കണ്ടുപിടിക്കുന്നതിനുവേണ്ടി ശാഖയിലെ ഉദ്യോഗസ്ഥർക്കുവേണ്ട പരിശീലനം നൽകാൻ എല്ലാ ബാങ്ക് നോട്ടുകളുടെയും രൂപവും സുരക്ഷാ ലക്ഷണങ്ങളും (അനുബന്ധം VII) എല്ലാ ബാങ്കുകളിലും ട്രഷറികളിലും പൊതുജനങ്ങളുടെ അറിവിലേയ്ക്കായി വളരെ പ്രാധാന്യം നൽകി പ്രദർശിപ്പിക്കണമെന്ന നിർദ്ദേശത്തോടെ നൽകിയിട്ടുണ്ട്. 2005-06 സീരിസിലുള്ള ബാങ്ക് നോട്ടുകളുടെ പോസ്റ്ററുകളും, ശാഖകളിൽ പ്രദർശിപ്പിക്കാൻ ശാഖകൾക്ക് നൽകിയിട്ടുണ്ട്. പുതിയ രൂപത്തിലുള്ള ബാങ്ക് നോട്ടുകളായ ₹2000, ₹500 എന്നിവയുടെ സുരക്ഷാ ലക്ഷണങ്ങളുടെ വിവരങ്ങൾ <http://www.paisaboltahai.rbi.org.in> എന്ന ലിങ്കിൽ കൊടുത്തിട്ടുണ്ട്.

മറ്റു ബാങ്കുനോട്ടുകളുടെ വിവരങ്ങളും "നിങ്ങളുടെ ബാങ്ക് നോട്ടുകളെ അറിയുക"(Know your Bank Notes) എന്ന തലക്കെട്ടിൽ അതേ ലിങ്കിൽ കൊടുത്തിട്ടുണ്ട്.

വ്യാജ നോട്ടുകൾ ആദ്യം കിട്ടുന്ന സ്ഥലത്തു വച്ചുതന്നെ കണ്ടുപിടിക്കാൻ ഉദ്യോഗസ്ഥരെ പ്രാപ്തരാക്കുന്നതിനുവേണ്ടി ബാങ്ക് നോട്ടുകളുടെ സുരക്ഷാലക്ഷണങ്ങൾ സംബന്ധിച്ച പരിശീലന പരിപാടികൾ നിയന്ത്രണ ഓഫീസുകളും, പരിശീലന കേന്ദ്രങ്ങളും നടത്തുകയും വേണം. പണം കൈകാര്യം

ചെയ്യുന്ന എല്ലാ ബാങ്ക് ഉദ്യോഗസ്ഥരും അസ്സൽ ഇൻഡ്യൻ ബാങ്കുനോട്ടുകളുടെ ലക്ഷണങ്ങളെ സംബന്ധിച്ച് പരിശീലനം നേടിയിട്ടുള്ളവരാണെന്ന് ഉറപ്പു വരുത്തണം. റിസർവ് ബാങ്ക് ഇതിനുവേണ്ട പരിശീലകരേയും, പരിശീലനോപാധികളും നൽകും.

-----b-b-b-b-b-b-b-b-b-b-b-b-b-b-b-b

അനുബന്ധം-1
(ഖണ്ഡിക-3)

ഓരോ ബാങ്ക് നോട്ടും, അതിന്റെ വിവിധ സുരക്ഷാ ലക്ഷണങ്ങളും, അതിന്റെ സ്വഭാവ വിശേഷണങ്ങളും പരിശോധിച്ചശേഷം, വ്യാജനാണ് എന്ന് ഉറപ്പുവരുത്തിക്കഴിഞ്ഞാൽ അതിനെ "വ്യാജബാങ്ക് നോട്ട്" എന്ന് മുദ്ര കുത്തണം. ഇതിനുവേണ്ടി 5cm x 5cm വലിപ്പത്തിൽ താഴെപ്പറയുന്നത് രേഖപ്പെടുത്തിയ, ഐക്യരൂപ്യമുള്ള മുദ്രകൾ ഉപയോഗിക്കണം.

വ്യാജ ബാങ്ക് നോട്ട് ജപ്തി ചെയ്തിരിക്കുന്നു.
ബാങ്ക്/ട്രഷറി/സബ് ട്രഷറി
ശാഖ/കറൻസി ചെസ്റ്റു

ഒപ്പ് :
തീയതി :

വ്യാജനോട്ട് കൊണ്ടുവന്ന ആളിന് കൊടുക്കേണ്ടതായ രസീതിന്റെ രൂപരേഖ

ബാങ്കിന്റെ പേര്/ട്രഷറി/സബ് ട്രഷറി :

മേൽവിലാസം :

രസീതിന്റെ ക്രമനമ്പർ :

തീയതി :

.....(നോട്ട് കൊണ്ടുവന്ന ആളിന്റെ പേരും മേൽ വിലാസവും) അടച്ച താഴെ വിവരിച്ചിട്ടുള്ള നോട്ടുകൾ വ്യാജ നോട്ടായതിനാൽ ജപ്തി ചെയ്ത് അപ്രകാരം മുദ്ര പതിച്ചിരിക്കുന്നു.

വ്യാജനെന്നു കരുതപ്പെട്ട നോട്ടിന്റെ ക്രമനമ്പർ	ഡിനോമിനേഷൻ	കള്ളനോട്ടെന്നു കരുതാനുണ്ടായ മാനദണ്ഡം

മൊത്തം വ്യാജ നോട്ടുകളുടെ എണ്ണം

കൊണ്ടുവന്ന ആളിന്റെ ഒപ്പ്

കൗണ്ടറിലെ ഉദ്യോഗസ്ഥന്റെ ഒപ്പ്

.....മാസത്തിലെ ക്രോഡീകരിച്ച പ്രതിമാസ റിപ്പോർട്ട്

1. ബാങ്കിന്റെ പേര്/ജില്ല :
2. നോഡൽ ഓഫീസറുടെ പേരും, മേൽവിലാസവും :
3. വ്യാജ നോട്ടുകളുടെ വിവരങ്ങൾ :

കണ്ടുപിടിച്ച തീയതി	ശാഖയുടെ/കറൻസി ചെയ്റ്റിന്റെ പേര്	കൊണ്ടുവന്ന ആളിന്റെ വിവരങ്ങൾ	ഡിനോമിനേഷനുകൾ/നോട്ടുകളുടെ എണ്ണം/ക്രമനമ്പരുകൾ	ലംഘിക്കപ്പെട്ട സുരക്ഷാ സ്വഭാവ വിശേഷങ്ങൾ

4. വ്യാജ നോട്ടുകൾ ഇതോടൊപ്പം വയ്ക്കുന്നു.
5. ദയവായി ഇത് കിട്ടിയതായി അറിയിച്ചാലും.

ഒപ്പിട്ട അധികാരി

Encl:

ബാങ്കിന്റെ പേര് :
 ജില്ല :
 നോഡൽ ബാങ്ക് ഓഫീസറുടെ പേരും :
 മേൽവിലാസവും :
 റഫ. നമ്പർ :
 തീയതി :
 സീനിയർ ഇൻസ്പെക്ടർ ഓഫ് പോലീസ്
 ..... പോലീസ് സ്റ്റേഷൻ

പ്രിയപ്പെട്ട സർ,

വ്യാജ നോട്ടുകൾ കണ്ടെത്തിയതു സംബന്ധിച്ച്-അന്വേഷണം നടത്താനുള്ള അപേക്ഷ.

1 ഞങ്ങളുടെ ഓഫീസിൽ ..... ൽ കണ്ടെത്തിയ വ്യാജനോട്ടുകൾ ഇതോടൊപ്പം അയക്കുന്നു. വ്യാജനോട്ടുകളുടെ വിവരം താഴെകൊടുക്കുന്നു.

2. വ്യാജ ഇന്ത്യൻ കറൻസി നോട്ടുകളുടെ അച്ചടിയും, വിതരണവും ഇന്ത്യൻ ശിക്ഷാനിയമം 489A മുതൽ 489E വരെയുള്ള സെക്ഷനുകൾ അനുസരിച്ച് കുറ്റകരമായതിനാൽ ഒരു FIR രേഖപ്പെടുത്താനും വേണ്ട അന്വേഷണം നടത്താനും ഞങ്ങൾ അപേക്ഷിക്കുന്നു.

ക്രിമിനൽ നടപടികളെടുക്കാൻ തീരുമാനിക്കുകയാണെങ്കിൽ, ക്രിമിനൽ പ്രൊസീഡർ കോഡ് സെക്ഷൻ 292(1), 292(3) അനുസരിച്ച്, ഈ നോട്ടുകൾ, നോട്ട് അച്ചടിക്കുന്ന പ്രസ്സുകളിലും, ഫോറൻസിക് ലാബറട്ടറികളിലും പരിശോധനയ്ക്ക് അയക്കാൻ ഏർപ്പാടു ചെയ്യണം. ക്രിമിനൽ പ്രൊസീഡർ കോഡ് സെക്ഷൻ 292 അനുസരിച്ച് വിദഗ്ധരുടെ അഭിപ്രായം തെളിവാക്കി കോടതിയിൽ ഹാജരാക്കണം. അന്വേഷണം, കോടതി നടപടികൾ എന്നിവ പൂർത്തിയായാൽ, അന്വേഷണം, കോടതിയുടെ തീരുമാനം എന്നിവ ഉൾക്കൊള്ളിച്ച് വിശദമായ ഒരു റിപ്പോർട്ടിനോടൊപ്പം വ്യാജ നോട്ടുകൾ ഞങ്ങൾക്ക് തിരിച്ചയക്കണം.

ഡിനോമിനേഷൻ/ എത്ര എണ്ണം എന്നും	ക്രമ നമ്പർ	സാങ്കല്പിക മൂല്യം	കൊണ്ടുവന്ന ആളിന്റെ വിവരങ്ങൾ	കണ്ടുപിടിച്ച ശാഖ/കറൻസി ചെസ്സിന്റെ പേരും മേൽ വിലാസവും	ബാങ്ക് എൻട്രി നമ്പർ

- 3. വ്യാജ നോട്ടുകൾ ഇതോടൊപ്പം അയക്കുന്നു.
- 4. ദയവു ചെയ്ത് ഇത് കിട്ടിയതായി അറിയിച്ചാലും

വിശ്വാസപൂർവ്വം
അധികാരപ്പെട്ട ഉദ്യോഗസ്ഥന്റെ ഒപ്പ്

വ്യാജനോട്ട് വിജിലൻസ് സെല്ലിന്റെ (FNVC) മേൽവിലാസം തുടങ്ങിയ വിവരങ്ങൾ ആർബി.ഐ യ്ക്ക് നൽകുന്നതിനുള്ള രൂപരേഖ.

(ഓരോ വർഷവും ജൂലൈ 1-ാം തീയതി e-mail മുഖേന നൽകേണ്ടതാണ്. 2012 ജൂലൈ 1-ാം തീയതിയിലെ ആർ.ബി.ഐ. യുടെ പ്രാമാണിക സർക്കുലർ കാണുക.

ബാങ്കിന്റെ പേര്	FNVC യുടെ മേൽവിലാസം (PIN കോഡ് ഉൾപ്പെടെ)	ചുമതലപ്പെട്ട ഉദ്യോഗസ്ഥന്റെ പേരും മേൽവിലാസവും	ടെലിഫോൺ നമ്പർ (കോഡ് ഉൾപ്പെടെ)	ഫാക്സ് നമ്പർ (കോഡ് ഉൾപ്പെടെ)	FNVC യുടെ e-mail അഡ്രസ്സ്

മുകളിലെ വിവരങ്ങൾക്ക് എന്തെങ്കിലും മാറ്റങ്ങൾ ഉണ്ടാകുമ്പോൾ ഉടൻതന്നെ ഞങ്ങൾ അറിയിക്കുന്നതാണ്.

ചുമതലപ്പെട്ട ഉദ്യോഗസ്ഥന്റെ പേര് :
ഔദ്യോഗിക ചുമതല
തീയതി

NB. പൂർണ്ണമാക്കിയ രൂപരേഖ e-mail-ൽ, M.S. Excel-ൽ, താഴെപ്പറയുന്ന മേൽവിലാസത്തിൽ അയക്കുക. (പേപ്പർ കോപ്പി അയക്കേണ്ടതില്ല)

[e-mail](#)

ബാങ്കിന്റെ പേര്/ജില്ല

.....ൽ ..... മാസത്തിൽ കണ്ടുപിടിക്കപ്പെട്ട
വ്യാജനോട്ടുകളുടെ വിവരങ്ങൾ അടങ്ങിയ സേറ്റേറ്റ് മെന്റ്

A. കണ്ടുപിടിക്കപ്പെട്ട വ്യാജ നോട്ടുകളുടെ വിവരങ്ങൾ

ശാഖയുടെ/ കറൻസി ചെസ്സി ന്റെ പേര്	കണ്ടുപി ടി ത്തത്തി ന്റെ രീതി	ഡിനോമിനേഷൻ തരം-തിരിവ് വിവരങ്ങൾ								മൊത്തം നോട്ടുക ളുടെ എണ്ണം
		10	20	50	100	500 പഴയ	500 പുതിയ	1000	2000	
	FIR									
	FIR അല്ലാത്ത ത്									
	തരം തിരിച്ച നോട്ടുക ളുടെ എണ്ണം									

B. പോലീസിൽ ഫയൽ ചെയ്ത കേസുകളുടെ വിവരങ്ങൾ

	മാസത്തിന്റെ തുടക്കത്തിൽ പോലീസിൽ തീർപ്പാക്കാത്തവ	റിപ്പോർട്ട് മാസത്തിൽ പോലീസിൽ അയച്ചവ	പോലീസ് മടക്കിയവ	മാസാന്ത്യത്തിൽ പോലീസിൽ തീർപ്പാക്കാത്തവ
കേസുകളുടെ എണ്ണം				
നോട്ടുകളുടെ എണ്ണം				

NB. ഓരോ FIR ലും ഉൾപ്പെട്ടിരിക്കുന്നത് ഓരോ കേസാണ്. FIR-ൽ ബന്ധപ്പെടുത്തിയിട്ടുള്ള
മൊത്തം വ്യാജ നോട്ടുകളുടെ എണ്ണം മുകളിലത്തെ ഓരോ കോളത്തിലും കാണിക്കണം
അയക്കുന്നത്

1. ജനറൽ മാനേജർ/ഡപ്യൂട്ടി ജനറൽ മാനേജർ, റിസർവ് ബാങ്ക് ഓഫ് ഇന്ത്യ, ഇഷ്യൂ
ഡിപ്പാർട്ടുമെന്റിന്.

ഒപ്പ്.

നിയുക്ത ഉദ്യോഗസ്ഥന്റെ പേരും
ഔദ്യോഗിക പദവിയും

1967 മുതൽ റിസർവ് ബാങ്ക് ഓഫ് ഇന്ത്യ പുറപ്പെടുവിച്ചിട്ടുള്ള
ബാങ്ക് നോട്ടുകളുടെ രൂപരേഖകൾ

വർഷം	വലുപ്പം	വാട്ടർമാർക്ക്	മുൻവശം	പുറകുവശം
I. Rs. 10				
1967	137 mm x 6 mm	അശോക സ്തംഭം	ധൂമനീരം. 10 എന്ന അക്കം മദ്ധ്യേ	നോട്ടിന്റെ മൂല്യം 14 ഭാഷകളിൽ, ദീർഘവൃത്തത്തിനുള്ളിൽ കടൽത്തീരം, വള്ളത്തോടൊപ്പം.
1968	do	do	നീലയും കറുപ്പും കലർന്ന നിറം. രണ്ടു ഭാഷകളിൽ വാഗ്ദാന വാക്യം. ഗ്യാരൻറി വാക്യവും ഒപ്പും.	do ഹിന്ദിയിൽ ആർബിഷ്യെ യുടെ പേര് കൂട്ടിച്ചേർത്തിട്ടുണ്ട്.
1969	do	do	നീലകലർന്ന കറുപ്പ് നിറം Ruppes Ten എന്നതിനു പകരം Ten Ruppes	മഹാത്മാഗാന്ധിയുടെ ഛായാചിത്രം
1970	do	അശോക സ്തംഭവും ചർക്കയും	ആർ.ബി.ഐ. എന്ന ഹിന്ദിരൂപം ഇംഗ്ലീഷുണ്ടായിരുന്നിടത്തും, മറിച്ചും. ഗ്യാരൻറി വാക്യവും വാഗ്ദാന വാക്യവും ഹിന്ദിയിൽ പരസ്പരം മാറ്റി നൽകിയിരിക്കുന്നു. സത്യമേവ ജയതേ ഹിന്ദിയിൽ ചേർത്തിരിക്കുന്നു. വാട്ടർമാർക്ക് ജാലകവും അക്കങ്ങൾ ചേർക്കുന്ന പാനലും വലുതാക്കി.	ദീ ഭാഷാമുദ്ര പുതുതായി ചേർത്തിരിക്കുന്നു.
1975	do	do	കടുത്ത തവിട്ടുനിറം കാവിമൺ, നീലനിറങ്ങൾ, 10 എന്ന അക്കം കടുത്ത തവിട്ടു നിറത്തിൽ അച്ചടിച്ചിരിക്കുന്നു. ഇൻറാഗ്ലിയോ അച്ചടി. ഭാഷകൾ ഇടതുവശത്തുനിരക്കുന്നു. അശോകസ്തംഭം	വിളറിയ തവിട്ടുനിറം കാവികലർന്ന നീലനിറം, പച്ചനിറം എന്നിവ. രണ്ടു മയിലുകൾ ഒരു വൃക്ഷശാഖയിൽ ഇരിക്കുന്ന ഒരു വൃത്തം. മാൻ, കുതിരകൾ, പക്ഷി താമര എന്നിവയും

			മുദ്ര വലതുവശത്തും.	
1992	do	do	മൊത്തത്തിലുള്ള വർണ്ണ ഘടന വിളിയി പിക്, മാഗെറ്റാ, മഞ്ഞ	ഷാലിമാർ പച്ച
1996	do	മഹാത്മാ ഗാന്ധിയുടെ ചിത്രം, വിവിധ ദിശകളിലേക്കുള്ള വരകൾ വാട്ടർമാക്ക് ജാലകത്തിൽ.	പൊതു വർണ്ണ ഘടന നീലകലർന്ന തവിട്ട്, ഓറഞ്ച്, പിക് എന്നിങ്ങനെ. മഹാത്മാഗാന്ധിയുടെ ഛായാചിത്രം ഭാരത് RBI വാക്കുകളുള്ള ഉൾച്ചേർത്ത സുരക്ഷാ ചരട്, വെളിച്ചത്തിനെതിരെ പിടിച്ചാൽ ഇരുവശത്തുനിന്നും ഈ വാക്കുകൾ വായിക്കാം.	സങ്കീർണ്ണമായ അലങ്കാര ചിത്രം, പുഷ്പ രൂപങ്ങൾ, ഒരാനയുടെ പാർശ്വാകാരം, കാണ്ടാ മൃഗത്തിന്റേയും കടുവയുടെയും മുഖങ്ങൾ. നോട്ടിന്റെ മൂല്യം 15 ഇന്ത്യൻ രൂപകളിൽ.
2006	do	മഹാത്മാ ഗാന്ധിയുടെ ഛായാചിത്രം, വിവിധ ദിശകളിലേക്ക് പായുന്ന വരകൾ, ഈ ഭാഗത്ത് ഒരു ഇലക്ട്രോ ടൈപ്പുമാർക്കിൽ പ്രത്യക്ഷപ്പെടുന്ന 10 എന്ന അക്കം, ബാങ്ക് നോട്ട് വെളിച്ചത്തിനെതിരെ പിടിച്ചു നോക്കിയാൽ കൂടുതൽ നന്നായി കാണാം.	മെഷീനുപയോഗിച്ച് വായിക്കാവുന്ന ജാലകമുള്ള, ലോഹവിമുക്തമാക്കിയ കാന്തിക സുരക്ഷാചരട്, ഭാരത് എന്ന് ഹിന്ദിയിലും RBI എന്നും രേഖപ്പെടുത്തിയിട്ടുണ്ട്. അൾട്രാ വൈലറ്റ് ലൈറ്റിൽ അവ ഇരുവശത്തും മഞ്ഞ നിറത്തിൽ തിളങ്ങും. വീതി 1.4mm ദ്വിവർണ്ണ ഓപ്റ്റിക്കൽ നാരുകൾ. ചെറിയ പുഷ്പ രൂപ രേഖകൾ ഇരുവശത്തും അച്ചടിച്ചിട്ടുണ്ട്. മുൻ വശത്ത് (പൊള്ള) മറുവശത്ത് നിറത്തിരിക്കുന്നു. നോട്ടിന്റെ മധ്യഭാഗത്ത്, വാട്ടർമാർക്കിനടുത്തായി ലംബമായ ഒരു	അച്ചടി സമയത്തുതന്നെ അച്ചടി വർഷം ബാങ്ക് നോട്ടിന്റെ മറുവശത്ത് ഉൾപ്പെടുത്തിയിരിക്കുന്നു.

			<p>ചരട് ഇരുവശത്തും കൃത്യമായ രജിസ് ട്രേഷനുള്ളതിനാൽ, വെളിച്ചത്തിനെതിരെ പിടിച്ചു നോക്കുമ്പോൾ അക്കം ഏകമായി തന്നെ കാണാം.</p>	
2011	do	do	<p>do ഇവയ്ക്കു പുറമേ ₹ ചിഹ്നം ബാങ്ക് നോട്ടിന്റെ മുഖവശത്ത് അവതരിപ്പിച്ചിരിക്കുന്നു. മുകളിൽ ഇടതും, മുകളിൽ വലതും മൂലകളിൽ (ഡിനോമിനേഷൻ അക്കത്തിനോടൊപ്പം)</p>	<p>ബാങ്ക് നോട്ടുകളുടെ മറുഭാഗത്ത് അച്ചടി വർഷം തുടർന്ന് എപ്പോഴുമുണ്ടായിരിക്കും. കൂടാതെ, ₹ ചിഹ്നം ബാങ്ക് നോട്ടുകളുടെ മറുവശത്ത് മുകളിൽ ഇടതു മൂലയിലും, മുകളിൽ വലതു മൂലയിലും (ഡിനോമിനേഷൻ അക്കത്തിനൊപ്പം) അവതരിപ്പിച്ചിട്ടുണ്ട്.</p>
2016	do	do	<p>do കൂടാതെ ഈ ബാങ്ക് നോട്ടുകളുടെ രണ്ടു നമ്പർ പാനലുകളിലും അക്കങ്ങളുടെ വലിപ്പം മുകളിലേക്ക് ഇടത്തു നിന്നും വലതുഭാഗത്തേക്ക് വർദ്ധിച്ചുവരുന്ന രീതിയിലായിരിക്കും. അതേ സമയം, ആദ്യത്തെ മൂന്നു ആദ്യാക്ഷരങ്ങളുടെ (ഉപസർഗ്ഗം), സ്ഥിര വലിപ്പത്തിൽ തുടരുന്നു.</p>	
II.	20 രൂപ നോട്ടുകൾ			
1972	147 mm x 63 mm	അശോക സ്തംഭം	<p>കുങ്കുമപ്പൂവിന്റെ നിറം, അശോക സ്തംഭ മുദ്ര വലതുഭാഗത്ത്, ഭാഷാ പാനൽ ഇടതുഭാഗത്തും.</p>	<p>നടുവിൽ തിരശ്ചീന പാനലിൽ, മൂലയിൽ ഓരത്തിലായി 20 എന്ന അക്കം ഹിന്ദിയിൽ കടുത്ത ലിപികളിൽ. പാർലമെന്റ് മന്ദിരത്തിന്റെ ചിത്രം. ഇടത് മൂലയും ഇന്ത്യൻ ഭാഷകളിൽ</p>
1975	do	ചെറിയ അശോക സ്തംഭം, ചർക്കകളുടെ ശൃംഖലയോ	<p>ചുവപ്പ്, നീലം, ഇളം നീല, വിളറിയ മഞ്ഞ നിറങ്ങൾ. ഒരു ഇളം മഞ്ഞ താമരരൂപത്തിൽ,</p>	<p>വരണ്ട ഓഫ്സെറ്റ് അച്ചടി, ചുവപ്പ്, നീലം, ഇളം നീലം നിറങ്ങൾ. നടുവിൽ കൊണാറക്ക് സൂര്യ ക്ഷേത്രത്തിന്റെ തേർ ചക്രം,</p>

		<p>ടൊപ്പം പശുപുരട്ടിയ പേപ്പർ</p>	<p>അക്കം '20' ഇളം നീലയിൽ, കടുപ്പിച്ച്. ഭാഷാ നിര ഇടതുഭാഗത്ത്, അശോക സ്തംഭ മൂലം വലതുഭാഗത്തും. എല്ലാവശങ്ങളിലും, മൂലകളിലൊഴികെ. അച്ചടി പടർന്നിരിക്കുന്നു. മൂലകൾ പേപ്പർ വെള്ള നിറം, പേരുകൾ, വകുപ്പുകൾ, ഒപ്പ് ഇവയെല്ലാം രണ്ടു ഭാഷകളിൽ</p>	<p>വിളിയിട്ടുള്ള നിലനിറത്തിലെ വാട്ടർമാർക്ക് ജാലകം, ആലംകൃത രൂപങ്ങളാൽ ആവൃതമായിരിക്കുന്നു. ഈ രൂപങ്ങൾ നോട്ടീന്റെ മറുവശത്തുള്ള അതേ രൂപങ്ങളുമായി കൃത്യമായ താരതമ്യത്തിലാണ്.</p>
<p>2001</p>	<p>do</p>	<p>മഹാത്മാ ഗാന്ധിയുടെ ഛായാ ചിത്രം</p>	<p>സുരക്ഷാച്ചരട് ഭാരത് (ഹിന്ദിയിൽ) RBI എന്നീ അക്ഷരങ്ങൾ ചേർത്ത് പൂർണ്ണമായും ആഴ്ത്തിവെച്ചിട്ടുള്ളതും. നിറം മൂല്യമായും ചുവപ്പു കലർന്ന ഓറഞ്ച്, അശോക ചക്രം, മഹാത്മാഗാന്ധിയുടെ കടുത്ത ചുവപ്പു നിറത്തിലുള്ള ഛായാചിത്രത്തിനു വഴിമാറിയിട്ടുണ്ട്. വലിപ്പം കുറച്ച അശോക സ്തംഭം ഇടതുവശത്ത് താഴെയായി മാറ്റിയിട്ടുണ്ട്. '20' എന്ന സംഖ്യ, ആർബിഫ്രെ മൂലം, മഹാത്മാഗാന്ധിയുടെ ഛായാ ചിത്രം, RBI യുടെ വാക്യം, ഗാരന്റി വാഗ്ദാന വകുപ്പുകൾ, അശോക സ്തംഭം ഇൻസെറ്റ് എന്നിവ എഴുതുന്നതിൽക്കൂടി (ഇൻറാഗ്രിയോ)</p>	<p>കേന്ദ്ര ആശയം കേര നിരകളുള്ള ഇന്ത്യൻ സമുദ്ര തീരങ്ങളെ പ്രതിപാദിക്കുന്നു. നോട്ടീന്റെ മൂല്യം, ലംബമാനമായി 15 ഭാഷകളിൽ, ഇടതു ഭാഗത്ത് കാണാം.</p>

			<p>അച്ചടിയിലാണ്. RBI എന്ന വാക്കുകളും '20' എന്ന സംഖ്യയും ചെറിയ ലിപിയിൽ മഹാത്മാഗാന്ധിയുടെ ഛായാചിത്രത്തിനു പുറകിൽ, ഇടവിട്ടിടവിട്ട് പ്രത്യക്ഷപ്പെടുന്നുണ്ട്. കാഴ്ചക്കുറവുള്ളവർക്ക് ഡിനോമിനേഷൻ തിരിച്ചറിയാൻ ഒരു ചെറിയ ദീർഘ ചതുരം, ഉയർന്നു നിൽക്കുന്ന രൂപത്തിൽ നോട്ടിന്റെ ഇടതുഭാഗത്ത് കാണാം. നമ്പർ പാനലിലുള്ള അക്കങ്ങൾ ചുവപ്പു നിറത്തിൽ അച്ചടിച്ചിരിക്കുന്നു.</p>	
<p>2006</p>	<p>do</p>	<p>മഹാത്മാ ഗാന്ധിയുടെ ഛായാചിത്രം ഭിന്ന ദിശകളിലേക്കുള്ള വരകൾ ഡിനോമിനേഷൻ 20 എന്ന സംഖ്യ കാണിക്കുന്ന ഒരു ഇലക്ട്രോ ട്രൈപ്പ് മുദ്ര ഈ വിഭാഗത്തിൽ കാണാം. ബാങ്ക്നോട്ട് വെളിച്ചത്തിനെതിരെ പിടിച്ചുനോക്കിയാൽ ഇവ</p>	<p>മെഷീനിൽ വായിക്കാവുന്ന ജാലകങ്ങളുള്ള വ്യക്തമായ വാക്കുകളുള്ള കാന്തികച്ചരട്, ഭാരത് (ഹിന്ദിയിൽ) RBI എന്നവ മഞ്ഞ നിറത്തിൽ, അൾട്രാവൈലറ്റ് വെളിച്ചത്തിൽ തിളങ്ങുന്ന അക്ഷരങ്ങൾ (Generic) വീതി 1.4mm ആണ്. രണ്ട് നിറമുള്ള ഓപ്റ്റിക്കൽ ചരടുകൾ. പുഷ്പ രൂപത്തിലുള്ള ചെറിയ രൂപം. (മുഖവശത്തു) പൊള്ളയായും മറുവശത്തു (നിറഞ്ഞ രൂപത്തിൽ) ലംബമായി. പാത്തിയിൽ വാട്ടർമാർക്കിനടുത്ത് അപ്പുറവുമിപ്പുറവും കൃത്യമായി താദാൽ</p>	<p>അച്ചടി സമയത്തുതന്നെ അച്ചടി വർഷം, ബാങ്ക് നോട്ടിന്റെ മറ്റുവശത്ത് ഉൾക്കൊള്ളിച്ചിട്ടുണ്ട്.</p>

		കൂടുതൽ വ്യക്തമാ യികാണാം.	മ്യമുള്ള രൂപത്തിൽ. വെളിച്ചത്തിനെതിരെ പിടിച്ചുനോക്കുമ്പോൾ, സംഖ്യ ഏകമായി കാണാം.	
2012	do	do	do ഇവയ്ക്കു പുറമേ, നോട്ടിന്റേ മുഖവശത്ത് മുകളിൽ ഇടതുഭാഗത്തും വലതുഭാഗത്തും (ഡിനോമിനേഷൻ കാണിക്കുന്ന സംഖ്യയോടൊപ്പം) ₹ എന്ന ചിഹ്നം അവതരിപ്പിച്ചിട്ടുണ്ട്.	ഈ ബാങ്ക് നോട്ടുകളിൽ മറുവശത്ത് അച്ചടി വർഷം രേഖപ്പെടുത്തുന്നത് തുടരും. കൂടാതെ ₹ എന്ന ചിഹ്നം ബാങ്ക് നോട്ടുകളുടെ മറുവശത്ത് മുകളിൽ വലതും ഇടതും മൂലകളിൽ (ഡിനോമിനേഷൻ സൂചിപ്പിക്കുന്ന അക്കത്തോടൊപ്പം) അവതരിപ്പിച്ചിട്ടുണ്ട്.
2016	do	do	രണ്ട് നമ്പർ പാനലുകളിലുമുള്ള അക്കങ്ങൾ മുകളിലേക്ക് ഇടത്തുനിന്നും വലത്തോട്ട് വർദ്ധിക്കുന്ന വലിപ്പങ്ങളിലാണ്. അതേ സമയം മൂന്ന് ആദ്യാക്ഷര അടയാളങ്ങൾ (ഉപസർഗ്ഗം) സ്ഥിര വലുപ്പത്തിൽ തുടരുന്നു. '20' എന്ന സംഖ്യ RBI മുദ്ര, മഹാത്മാഗാന്ധിയുടെ ഛായാചിത്രം, RBI വാക്യവും വാഗ്ദാന വകുപ്പും, ഗവർണ്ണറുടെ ഒപ്പ്, അശോകസ്തംഭ ചിഹ്നം എന്നിവ, ഇതുവരെ ഇന്റാഗ്രിയോ അച്ചടി ആയിരുന്നെങ്കിൽ, ഇപ്പോൾ അവ ഓഫ് സെറ്റ് അച്ചടിയിലാണ്. (എഴുന്ന് നിൽക്കുന്ന അച്ചടിയില്ല) കൂടാതെ, ദീർഘ	do

			<p>ചതുരാകൃതിയിലുള്ള തിരിച്ചറിയൽ അടയാളം ബാങ്ക് നോട്ടിന്റെ ഇടതു ഭാഗത്തുണ്ടായിരുന്നത് നീക്കിയിട്ടുണ്ട്. മറുവശത്തെ നിറത്തിന് മാറ്റമില്ലെങ്കിലും, മുഖവശത്തെ നിറം കുറഞ്ഞിട്ടുണ്ട്. (ഇന്റാഗ്ലിയോ അച്ചടി വേണ്ടെന്ന് വച്ചതിനാൽ), മഹാത്മാഗാന്ധിയുടെ ഛായാചിത്രത്തിനു വലതുവശത്തുള്ള ലംബമാനമായ പാത്തിയിൽ '20' എന്ന സംഖ്യയുടെ അന്തർലീനമായ രൂപം ഇതുവരെ ഉണ്ടായിരുന്നു. ഈ രൂപം, നോട്ട് ദൃഷ്ടിതലത്തിൽ തിരശ്ചീനമായി പിടിച്ചുനോക്കുമ്പോൾ മാത്രമേ കാണാമായിരുന്നുള്ളൂ. ഈ സ്വഭാവവിശേഷം ഇപ്പോഴില്ല.</p>	
III.	50 രൂപാ നോട്ടുകൾ			
1975	147 mm x 73 mm	അശോക സ്തംഭം, ചർക്കകളുടെ ശൃംഖലയോടുകൂടി	<p>ഇളം നീല, നീല, പച്ച കരിഞ്ചുവപ്പു എന്നിവയുടെ ഭാവപ്പകർച്ചയോടെ⁵⁰ എന്ന സംഖ്യ കടുത്ത തവിട്ടു നിറത്തിൽ, ഭാഷാപട്ടിക ഇടതുഭാഗം, അശോക സ്തംഭമുദ്ര വലതുഭാഗത്തും, മൂലകളിലൊഴികെ, അച്ചടി എല്ലാ വശങ്ങളിലേക്കും പടർന്നിരിക്കുന്നു.</p>	<p>ഇളം നീല, തവിട്ട്, മഞ്ഞ എന്നീ നിറങ്ങൾ. പാർലമെന്റു മന്ദിരം നടുവിൽ. വാട്ടർമാർക്ക് ജാലകം വിട്ടുറിയ ഇളം നീല നിറത്തിൽ, ആലങ്കാരിക രൂപങ്ങളാൽ ആവൃതമായിരിക്കുന്നു. ഇവയാകട്ടെ മറുവശത്തുള്ള അതേ രൂപങ്ങളുമായി കൃത്യമായും താദാത്മ്യത്തിലാണ്</p>
1981	do	do	ഇന്റാഗ്ലിയോ ഫാസ്റ്റു	വരണ്ടു മഞ്ഞിച്ച തവിട്ട്

			നീലം, മഞ്ഞകലർന്ന ചുവപ്പ്. അശോക സ്തംഭവും, ഭാഷകളും അഗാധമായ വയലറ്റ് നിറത്തിൽ, ബാക്കി അഗാധ പച്ച, തവിട്ട് എന്നീ നിറങ്ങളിൽ 'സത്യമേവ ജയതേ' അശോകസ്തംഭമുദ്രയ്ക്കു താഴെ.	ഓഫ്സെറ്റ്, പ്രധാനഭാഗം അഗാധ പർപ്പിൽ നിറത്തിൽ, പാർലമെന്റു മന്ദിരം, ദേശീയ പതാകയോടൊപ്പം നടുവിൽ മുകൾ ഭാഗത്ത്.
1997	do	മഹാത്മാഗാന്ധിയുടെ ഛായാചിത്രം വശങ്ങളിലേക്കുവരകളോടുകൂടിയ ജാലകത്തോടൊപ്പം	മഞ്ഞ, നീല, വയലറ്റ് നിറങ്ങൾ. അശോകസ്തംഭം മഹാത്മാഗാന്ധിയുടെ നീലഛായാചിത്രത്തിന് വഴിമാറിയിരിക്കുന്നു. സുരക്ഷാച്ചരട് പൂർണ്ണമായും നോട്ടീൽ ആഴ്ന്നിരിക്കുന്നു. ഭാരത് (ഹിന്ദിയിൽ) എന്നും RBI എന്നും ആലേഖനം ചെയ്തതും. വാട്ടർമാർക്കിന്റെ ഇടതുഭാഗത്ത് കറുത്തതും, കനത്തതുമായ ഒരു ചെറിയ ചതുരം. നോട്ടിന്റെ ഡിനോമിനേഷൻ, കാഴ്ചശക്തി കുറഞ്ഞവർ തിരിച്ചറിയുന്നത് സഹായിക്കാൻ.	പാർലമെന്റുമന്ദിരത്തിന്റെ വിശാല ദൃശ്യം പുഷ്പരൂപങ്ങൾ മുകളിലും, വശങ്ങളിൽ കസവു ചിത്രപ്പണികൾ. നോട്ടിന്റെ മൂലം 15 ഇന്ത്യൻ ഭാഷകളിൽ
2005	do	മഹാത്മാഗാന്ധിയുടെ ഛായാചിത്രം വശങ്ങളിലേക്കുള്ള വരകൾ 50 എന്ന ഡിനോമിനേഷൻ	മെഷീൻ സഹായത്താൽ വായിക്കാവുന്ന, ജാലകങ്ങളുള്ള ലോഹവിമുക്തമാക്കിയ, കാന്തിക സുരക്ഷാച്ചരട്, ഭാരത് (ഹിന്ദി) RBI എന്നും ആലേഖനങ്ങളോടെ, യു.വി വെളിച്ചത്തിൽ ഇരുവശങ്ങളിലും	അച്ചടിവർഷം ബാങ്ക് നോട്ടിന്റെ മറുവശത്ത്, അച്ചടി സമയത്തുതന്നെ ഉൾപ്പെടുത്തിയിട്ടുണ്ട്.

		<p>സംഖ്യകാണിക്കുന്ന ഒരു ഇലക്ട്രോ ട്രൈപ്പ് അടയാളം, ഇത് വെളിച്ചത്തിനെതിരെ പിടിച്ചാൽ കൂടുതൽ നന്നായി കാണാം.</p>	<p>മഞ്ഞ നിറത്തിൽ തിളങ്ങുന്നവ. വീതി 1.4 mm ഇൻറാഗ്ലിയോ അച്ചടി, അതായത് എഴുന്ന് നിൽക്കുന്ന അക്ഷരങ്ങൾ കൂടുതൽ പ്രാധാന്യത്തോടെ ഹിന്ദിയിലും, ഇംഗ്ലീഷിലും ബാങ്കിന്റെ പേരിൽ, റിസർവ് ബാങ്ക് മുദ്രയിൽ, ഗ്യാരന്റി, വാഗ്ദാനം എന്നീ വിഭാഗങ്ങളിൽ ഇടത് അശോകസ്തംഭ മുദ്രയിൽ, RBI ഗവർണ്ണറുടെ ഒപ്പിൽ. വാട്ടർ മാർക്കിന് ഇടത്തായി, ഇൻറാഗ്ലിയോയിൽ ഒരു ചതുരം, കൂടുതൽ അഗാധമായി കൊത്തിവെച്ചിരിക്കുന്നു . കാഴ്ച ശക്തി കുറഞ്ഞവർക്ക് ഡിനോമിനേഷൻ തിരിച്ചറിയുന്നത് സഹായിക്കാൻ. ഓപ്റ്റിക്കൽ നാറുകൾ രണ്ടു നിറങ്ങളിൽ. വാട്ടർമാർക്ക് ജാലകത്തിന് തൊട്ടടുത്ത് ലംബമാനമായ പാത്തിയുടെ നടുഭാഗത്ത്, ചെറിയ പുഷ്പരൂപം, മുമ്പിലും (പൊള്ളയായി) പുറകിലും (നിറഞ്ഞ രീതിയിൽ) ഇരുവശങ്ങളിലും കൃത്യമായി താദാമ്യത്തിലാണ്. ഇതുകാരണം അക്കം, വെളിച്ചത്തിനെതിരെ നോക്കുമ്പോൾ</p>	
--	--	---	--	--

			ഏകമായി കാണുന്നു.	
2012	do	do	do ഇതിനുപുറമെ ബാങ്ക് നോട്ടീന്റെ മുഖവശത്ത് ₹ ചിഹ്നം, മുകളിൽ ഇടതു മൂലയിൽ (ഡിനോമിനേഷൻ സംഖ്യയോടൊപ്പം) അവതരിപ്പിച്ചിട്ടുണ്ട്.	ഈ ബാങ്ക് നോട്ടുകളിൽ മറുവശത്ത് അച്ചടിവർഷം ആലേഖനം ചെയ്തിട്ടുണ്ട്. ഇതിനു പുറമെ, - ₹ ചിഹ്നം, നോട്ടുകളുടെ മറുവശത്ത്, മുകളിൽ ഇടതും, വലതും മൂലകളിൽ (ഡിനോമിനേഷൻ സംഖ്യയോടൊപ്പം) അവതരിപ്പിച്ചിട്ടുണ്ട്.
2015	do	do	do ഇതിനുപുറമെ ഈ ബാങ്ക് നോട്ടുകളുടെ രണ്ടു നമ്പർ പാനലുകളിലും, അക്കങ്ങൾ, ഇടത്തുനിന്നും വലത്തേക്ക് വലിപ്പം വർദ്ധിക്കുന്ന രീതിയിലാണ്. അതേ സമയം ആദ്യത്തെ മൂന്ന് അൽഫാ അക്കങ്ങളുടെ ലിപികൾ (ഉപസർഗ്ഗം) ഒരേ വലിപ്പത്തിൽ ആയിരിക്കും.	do
2016	do	do	'50' എന്ന സംഖ്യ RBI മുദ്ര, ഗാന്ധിജിയുടെ ഛായാ ചിത്രം, RBI വാക്യം, ഗാരന്റി, വാഗ്ദാനം എന്നീ വകുപ്പുകൾ, ഗവർണ്ണറുടെ ഒപ്പ്, അശോക സ്തംഭ മുദ്ര ഇവയെല്ലാം ഇതുവരെ ഇൻറാഗ്രിയോ (എഴുന്ന് നിൽക്കുന്ന) അച്ചടിയായിരുന്നെങ്കിൽ ഇപ്പോഴത് ഓഫ് സെറ്റി (എഴുന്ന് നിൽക്കാത്തവിധത്തിൽ) അച്ചടിച്ചിരിക്കുന്നത്. കൂടാതെ ചതുരാകൃതിയിലുള്ള ഒരു തിരിച്ചറിയൽ ചിഹ്നം ഉണ്ടായിരുന്നത് ഒഴിവാക്കിയിട്ടുണ്ട്.	do

			<p>മറുവശത്ത് നിറത്തിന് മാറ്റമില്ലെങ്കിലും മുഖവശത്ത് നിറം മങ്ങിയ രൂപത്തിലാണ്; എഴുന്നു നിൽക്കുന്ന അച്ചടിയല്ലാത്തതിനാൽ. മഹാത്മാഗാന്ധിയുടെ ഛായാചിത്രത്തിന്റെ വലതു ഭാഗത്തുള്ള പാത്തി ഇതുവരെ 50 എന്ന അക്കത്തിന്റെ ഡിനോമിനേഷൻ കാണിക്കുന്ന അന്തർലീനമായ രൂപത്തിലുണ്ടായിരുന്നു. ഈ അന്തർലീനമായ രൂപം, ബാങ്ക്നോട്ട് തിരശ്ചീനമായി നേത്രനിലയിൽ പിടിച്ചാൽ കാണാമായിരുന്നു. ഈ സ്വഭാവ വിശേഷം ഇനിമുതൽ കാണില്ല.</p>	
IV.	100 രൂപാ നോട്ടുകൾ			
1967	157 mm x 73 mm	അശോക സ്തംഭം	<p>നീല നിറം, അക്കം 100 നടുവിൽ പ്രാധാന്യത്തോടെ കാണപ്പെടുന്നു. അശോകസ്തംഭ മുദ്ര വലതുവശത്ത്.</p>	<p>ഇടത്ത് 14 ഇന്ത്യൻ ഭാഷകളുടെ ലംബമാനമായ പാനൽ. ഒരു വ്യത്യാസപരിധിയിൽ ഹിരാക്കുഡ് അണ പശ്ചാത്തലത്തിൽ</p>
1969	do	do	<p>നീലനിറംവാഗ്ദാന വാക്യം, ഗാരന്റി വാക്യം ഗവർണ്ണറുടെ ഒപ്പ് ഇവ രണ്ട് ഭാഷകളിൽ</p>	<p>മഹാത്മാഗാന്ധിയുടെ ചിത്രം ഇരിക്കുന്ന സ്ഥിതിയിൽ, ഒരു വ്യത്യാസ പരിധിയിൽ സേവാഗ്രാം ആശ്രമം പശ്ചാത്തലത്തിൽ.</p>
1975	do	അശോക സ്തംഭം ചർക്കകളോടെ	<p>ഇന്റാഗ്രിയോ, അഗായനീലം, നീല, പിങ്ക്, കടുത്ത പച്ച എന്നിവയുടെ ഭാവം കലർന്നത്. കടുത്ത നീലനിറത്തിൽ അക്കം '100'. വാട്ടർമാർക്ക് ജാലകം ഇളം നീലം; RBI യുടെ പേര് വാഗ്ദാനവാക്യം,</p>	<p>ഇന്റാഗ്രിയോ അഗായ നീലം, ചോളത്തിന്റെ തവിട്ടുനിറത്തിലുള്ള ഛായ, കാർഷിക പ്രവർത്തനങ്ങൾ, തേയിലത്തോട്ടങ്ങൾ, ജലവൈദ്യുത പദ്ധതി, വാട്ടർമാർക്ക് ജാലകം അലങ്കാര രൂപങ്ങളാൽ ആവൃതമായിരിക്കുന്നു. ഇവ</p>

			<p>ഗ്യാരൻറി വാക്യം, ഗവർണ്ണറുടെ ഒപ്പ് എന്നിവ രണ്ട് ഭാഷകളിൽ. ഭാഷകളുടെ പട്ടിക ഇടതുഭാഗത്തും അശോക സ്തംഭ ചിഹ്നം വലതു ഭാഗത്തും. മുകളിലൊഴികെ പ്രിൻറിംഗ് എല്ലായിടത്തേക്കും പരന്നിരിക്കുന്നു.</p>	<p>മറുവശത്തെ സമാന രൂപങ്ങളുമായി കൃത്യമായും താദാത്മ്യത്തിലാണ്.</p>
1979	do	do	<p>ഒരുവശത്ത് ഇൻറാസ്റ്റിയോ നീലം, ചുവപ്പും കടുത്ത പച്ചയും, ചുവപ്പും, മഞ്ഞയും കലർന്ന പച്ചനിറമായ യുടെ നിഴൽ. അശോകസ്തംഭ ചിഹ്നത്തിനുതാഴെ സത്യമേവ ജയതേ ഹിന്ദിയിൽ</p>	<p>വരണ്ട-ഓഫ്സെറ്റ്. കറുപ്പും, കരിഞ്ചുവപ്പും നിറങ്ങൾ</p>
1996	do	<p>മഹാത്മാഗാന്ധിയുടെ ഛായാചിത്രം, ഒപ്പം വാട്ടർ മാർക്ക് ജാലകത്തിനു താഴെ പല ദിശകളിലേക്കുള്ള വരകൾ</p>	<p>ഓഫ്സെറ്റും, ഇൻറാസ്റ്റിയോ, പ്രക്രിയയും സമ്മിശ്രമായ അച്ചടി. പൊതുവായനിറം മുഖ്യമായും നീല, നരച്ചനിറം, പച്ച തുടങ്ങിയവ. മഹാത്മാഗാന്ധിയുടെ ഛായാചിത്രം. ജാലകങ്ങളുള്ള സുരക്ഷാ ചരട്, ഭാഗികമായി മുമ്പിൽ നിന്നു കാണാം, എന്നാൽ മുഴുവനായും ഉള്ളിലേക്ക് ആഴ്ന്നിരിക്കുന്നു. ചരടിൽ ഭാരത് (ഹിന്ദി) RBI എന്നിവ അച്ചടിച്ചിരിക്കുന്നു. കാഴ്ചകുറവുള്ളവർക്ക് തിരിച്ചറിയാൻ സഹായിക്കുന്ന കറുത്ത കട്ടിയായ ഒരു</p>	<p>കാഞ്ചൻ ഗംഗാനിരയുടെ വിശാലമായ ഒരു ദൃശ്യമാണ് കേന്ദ്ര ആശയമായുള്ളത്. വശങ്ങളിൽ പുഷ്പാലംകൃത രൂപങ്ങളും, കസവു രൂപങ്ങളും നോട്ടിന്റെ മൂല്യം 15 ഭാഷകളിൽ ഇടതു ഭാഗത്ത്.</p>

			<p>ശ്രീകോണം ഇന്റാഗ്രിയോയിൽ, വാട്ടർ മാർക്കിന്റെ ഇടതുഭാഗത്ത്.</p>	
2005	do	<p>മഹാത്മാഗാന്ധിയുടെ ചരയാ ചിത്രം, വിവിധ ദിശകളിലേ ക്കുള്ള വരകൾ 100 എന്ന ഡിനോമിനേഷൻ അക്കം കാണിക്കുന്ന ഒരു ഇലക്ട്രോ ടെപ്പ് ചിഹ്നം. ഈ വിഭാഗത്തിൽ കാണാം. വെളിച്ചത്തിനെതിരെ നോട്ടു പിടിച്ചു നോക്കിയാൽ ഇവ കൂടുതൽ വ്യക്തമായി കാണാം</p>	<p>മെഷീനിൽ വായിക്കാവുന്നതും, ജാലകങ്ങളോടു കൂടിയതും, ലോഹിതമായ വ്യക്തതയോടു കൂടിയ എഴുത്തും ഉള്ള കാന്തിക സൂരക്ഷാ ചരട്. ഭാരത് (ഹിന്ദിയിൽ) RBI എന്നിവ പ്രത്യേകതയുള്ള നിറപ്പകർച്ചയോടെ 100 രൂപാ നോട്ടുകളിൽ ലിഖിതം ചെയ്തിട്ടുണ്ട്. വിവിധകോണുകളിലൂടെ നോക്കുമ്പോൾ ചരടിന്റെ നിറം പച്ചയിൽനിന്നും നീലയായി മാറുന്നത് കാണാം. മറുവശത്ത് ഈ എഴുത്തുകൾ മഞ്ഞനിറത്തിൽ തിളങ്ങും. മുഖവശത്ത് അൾട്രാവയലറ്റു വെളിച്ചത്തിൽ തിളങ്ങും. വീതി 2mm . ഇന്റാഗ്രിയോ അച്ചടിയിൽ അതായത് എഴുന്നു നിൽക്കുന്ന അച്ചടിയിൽ, ബാങ്കിന്റെ പേര് ഹിന്ദിയിലും, ഇംഗ്ലീഷിലും കൂടുതൽ വ്യക്തം. റിസർവ് ബാങ്ക് മുദ്ര, വാഗ്ദാനവാക്യം, ഗാരന്റി, അശോക സ്തംഭ ചിഹ്നം ഇടതുവശത്ത്, RBI ഗവർണ്ണറുടെ ഒപ്പ് എന്നിവയും കാണാം.</p>	<p>ബാങ്ക് നോട്ടിന്റെ പുറകു വശത്ത് അച്ചടി വർഷം, അച്ചടിയവസരത്തിൽ തന്നെ രേഖപ്പെടുത്തിയിട്ടുണ്ട്.</p>

			<p>ഇന്റാഗ്രിയോയിൽ ഒരു ത്രികോണം ഇടതുവശത്ത് വാട്ടർമാർക്ക് ജാലകത്തിനു ഇടതുഭാഗത്ത് കൂടുതൽ ഗാഢമായി മുദ്രണം ചെയ്തിരിക്കുന്നതിനാൽ കാഴ്ച ശക്തി കുറഞ്ഞവർക്ക് ഡിനോമിനേഷൻ തിരിച്ചറിയാൻ സഹായകമാവും. വാട്ടർ മാർക്ക് ജാലകത്തിന്റെ അടുത്ത് ലംബമാനമായ പാത്തിയുടെ നടുവിൽ ബാക്ക് നോട്ടിന്റെ മുഖെയും (പൊള്ളയായി) പുറകേയും (നീറച്ചനിലയിലുള്ള) ഉള്ള പുഷ്പാലംകൃത രൂപം, പുറകെ പുറകെ കൃത്യമായ തദാത്മ്യത്തിലായതിനാൽ, വെളിച്ചത്തിനെതിരെ പിടിച്ചു നോക്കുമ്പോൾ സംഖ്യ ഏകമായി തോന്നും.</p>	
2011	do	do	<p>do കൂടാതെ, മുഖവശത്ത് ₹ ചിഹ്നം, മുകളിൽ ഇടതുവശമുലകളിലായി (ഡിനോമിനേഷൻ അക്കത്തോടൊപ്പം) ബാക്ക് നോട്ടുകളിൽ ഉൾപ്പെടുത്തിയിരിക്കുന്നു.</p>	<p>മറുവശത്ത്, അച്ചടി വർഷം, ബാക്ക് നോട്ടുകളിൽ തുടർന്നും ഉണ്ടായിരിക്കും. കൂടാതെ ₹ ചിഹ്നം പുറകുവശത്ത് മുകളിൽ ഇടതുവശത്തും വലതു വശത്തും മുകളിൽ മുലകളിലായി (ഡിനോമിനേഷൻ അക്കത്തോടൊപ്പം) ഉൾപ്പെടുത്തിയിരിക്കുന്നു.</p>
2015	do	do	<p>do കൂടാതെ രണ്ട് നമ്പർ പാനലിലുമുള്ള സംഖ്യകൾ, ഇടത്തുനിന്നും</p>	<p>do</p>

			<p>വലത്തോട്ട്, മുകളിലേക്ക് വലിപ്പം വർദ്ധിക്കുന്ന രീതിയിലായിരിക്കും. അതേ സമയം ആദ്യത്തെ മൂന്ന് ആൽഫാന്യൂമെറിക് അക്ഷരങ്ങൾ (ഉപസർഗ്ഗം) സ്ഥിരവലിപ്പത്തിലായിരിക്കും. നോട്ടീന്റെ മറുവശത്ത് കാഴ്ചശക്തി കുറഞ്ഞവർക്ക് ഡിനോമിനേഷൻ തിരിച്ചറിയാൻവേണ്ടി നാലു ചരിഞ്ഞ, പുറത്തേക്കു തള്ളിനിൽക്കുന്ന വരകൾ, ഇടതു വശത്തും വലതുവശത്തും ഉണ്ട്. തിരിച്ചറിയാനുള്ള ചിഹ്നം (ത്രികോണം) ത്തിന്റെ വലിപ്പം 50 ശതമാനം കൂട്ടിയിട്ടുണ്ട്.</p>	
V	500 രൂപാ നോട്ടുകൾ- മഹാത്മാഗാന്ധി സീരീസ് (പുതിയത്)			
2016	66 mm x 150 mm	മഹാത്മാ ഗാന്ധിയുടെ ഛായാചിത്രം ഇലക്ട്രോ ടൈപ്പ് (2000) വാട്ടർമാർക്കുകൾ	മഹാത്മാഗാന്ധി സീരീസ് (പുതിയത്) ആയി പുറപ്പെടുവിച്ചത്. ഈ പുതിയ ₹ 500 ബാങ്ക് നോട്ടുകൾ, മുമ്പത്തെ സ്പെസിഫൈഡ് ബാങ്ക് നോട്ടുകളുടെ (SBN) സീരീസിൽ നിന്നും, നിറം, വലിപ്പം, ആശയം, സുരക്ഷാ സ്വഭാവങ്ങളുടെ സ്ഥാനം, രൂപരേഖാശങ്ങൾ എന്നിവയിൽ വ്യത്യസ്തങ്ങളാണ്. നോട്ടീന്റെ നിറം നരച്ച കൽ നിറം (Stone grey) മഹാത്മാഗാന്ധിയുടെ	ഇന്ത്യൻ പൈതൃതകാമ്പാനമായ ചുവന്ന കോട്ട (Red fort) ഇന്ത്യൻ പതാകയുമായി. അച്ചടിവർഷം 2016 സ്വച്ഛാരത് ചിഹ്നം മറുവശത്ത് അച്ചടിച്ചിരിക്കുന്നു. 15 ഭാഷകളുടെ പാനൽ മദ്ധ്യത്തോടടുത്താണ്.

			<p> ഛായാചിത്രത്തിന്റെ ക്രമീകരണവും അതിന്റെ ആപേക്ഷികമായ സ്ഥാനവും മാറിയിരിക്കുന്നു. ഈ ബാക്ക് നോട്ടിനുള്ള സ്വഭാവവിശേഷങ്ങൾ: മഹാത്മാഗാന്ധി ഛായാചിത്രം ഇന്റാഗ്രിയോ അച്ചടി, അശോക സ്തംഭചിഹ്നം പുറത്തേക്ക് തള്ളിനിൽക്കുന്ന വരകൾ (bleed lines) & 500 എന്നച്ചടിച്ച വൃത്തം വലതുവശത്ത്, തിരിച്ചറിയാനുള്ള അടയാളം കാഴ്ചകുറവുള്ളവർക്ക് ഡിനോമിനേഷൻ തിരിച്ചറിയാൻ സഹായകമായി. </p>	
VI.	2000 രൂപാ നോട്ടുകൾ- മഹാത്മാഗാന്ധി സീരീസ് (പുതിയത്)			
2016	66 mm x 166 mm	<p> മഹാത്മാ ഗാന്ധിയുടെ ഛായാചിത്രവും ഇലക്ട്രോ ടൈപ്പ് (2000) വാട്ടർമാർക്കുകളും </p>	<p> മഹാത്മാഗാന്ധി സീരീസ് (പുതിയത്) ആയി പുറപ്പെടുവിച്ചത്. നോട്ടിന്റെ അടിസ്ഥാന നിറം ഇളംചുവപ്പ് (Magenta) നോട്ടിന്റെ ഇരുവശങ്ങളിലും മറ്റ് ഡിസൈനുകൾ വർണ്ണ പദ്ധതിയുമായി ചേർന്ന് നിൽക്കുന്ന ജ്യാമിത രൂപങ്ങൾ. മുഖ്യ സ്വഭാവവിശേഷങ്ങൾ:- 1. ഡിനോമിനേഷൻ സൂചിപ്പിക്കുന്ന സംഖ്യ 2000 അപ്പുറമിപ്പുറം കാണാവുന്ന (see </p>	<p> മുഖ്യ സ്വഭാവ വിശേഷങ്ങൾ 1. ഇടതുഭാഗത്ത് നോട്ടിന്റെ അച്ചടി വർഷം. 2. സ്വച്ഛദാരത്ത് ചിഹ്നം, മുദ്രാവാക്യത്തോടെ. 3. ഭാഷാപാനൽ നോട്ടിന്റെ മദ്ധ്യഭാഗത്തോട് അടുത്ത് 4. രാജ്യത്തിന്റെ ഗ്രഹാന്തര ശൂന്യാകാശയാത്രയുടെ പ്രതീകമായ മംഗളയാനത്തിന്റെ ചിത്രീകരണം. 5. ഡിനോമിനേഷൻ സൂചിപ്പിക്കുന്ന ₹ 2000 ദേവനാഗരി ലിപികളിൽ. </p>

			<p>through) താദാത്മ്യത്തിലാണ്. 2. ഡിനോമിനേഷൻ സൂചിപ്പിക്കുന്ന സംഖ്യ 2000 ത്തിന്റെ ഉൾച്ചേർന്ന രൂപം. 3. ഡിനോമിനേഷൻ സൂചിപ്പിക്കുന്ന സംഖ്യ ₹ 2000 ദേവനാഗിരി ലിപിയിൽ. 4. മഹാത്മാഗാന്ധിയുടെ ഛായാചിത്രം മദ്ധ്യഭാഗത്ത്. 5. ബാങ്ക് നോട്ടിന്റെ ഇടതുഭാഗത്ത് RBI എന്നും 2000 എന്നും ചെറിയ ലിപികളിൽ. 6. ഭാരത് (ഹിന്ദിയിൽ) RBI, 2000 എന്നീ ലിഖിതങ്ങൾ നിറപ്പകർച്ചയോടെ ജാലകങ്ങളുള്ള സുരക്ഷാച്ചരടിൽ. ചരടിന്റെ നിറം പച്ചയിൽനിന്നും നീലയായി നോട്ട് ചലിപ്പിക്കുമ്പോൾ മാറുന്നു. 7. ഗാരൻറിവാക്യം, ഗവർണ്ണറുടെ ഒപ്പ്, RBI ചിഹ്നം വലതുഭാഗത്ത് 8. ഡിനോമിനേഷൻ സൂചിപ്പിക്കുന്ന അക്കം നിറമുള്ള രൂപാ ചിഹ്നമായ ₹ 2000 നിറം മാറുന്ന മഷിയിൽ (പച്ചയിൽനിന്നും നീലയായി) വലതുഭാഗം താഴെയായി. 9. അശോകസ്തംഭ ചിഹ്നം,</p>	
--	--	--	---	--

			<p>മഹാത്മാഗാന്ധിയുടെ ഛായാചിത്രത്തിനും, ഇലക്ട്രോസൈപ്പ് (2000) വാട്ടർമാർക്കുകൾക്കും വലതുഭാഗത്ത്. 10. അക്കങ്ങൾ ചെറുത് വലുതാവുന്ന രീതിയിലുള്ള നമ്പർ പാനൽ മുകളിൽ ഇടത്തും, താഴെവലതുവശത്തും, കാഴ്ചക്കുറവുള്ളവർ ക്കുവേണ്ടി മഹാത്മാഗാന്ധിയുടെ ഛായാചിത്രം. അശോകസ്തംഭ ചിഹ്നം, പുറത്തേക്കുതള്ളി നിൽക്കുന്ന വരകൾ (bleed lines) തിരിച്ചറിയാനുള്ള അടയാളം എന്നിവ ഇന്റാഗ്രിയോ അഥവാ എഴുന്നു നിൽക്കുന്ന അച്ചടിയിൽ. 11. വലതുഭാഗത്ത് തിരശ്ചീനമായ ദീർഘചതുരം, ഉള്ളിൽ ₹ 2000 എഴുന്നു നിൽക്കുന്ന അച്ചടിയിൽ. 12. 7 ചരിഞ്ഞ, പുറത്തേയ്ക്കു തള്ളിനിൽക്കുന്ന വരകൾ, ഇടതു, വലതു ഭാഗങ്ങളിൽ എഴുന്നു നിൽക്കുന്ന അച്ചടിയിൽ.</p>	
--	--	--	--	--